OSMANLI TARİH YAZICILIĞINDA DESTANSI BİR KARAKTER: KANCA NÂM DİLAVER*

An Epic Character in the Ottoman Historiography: Chivalrous Nicknamed Kanca (The Hook)

Dr. Öğr. Üyesi Veysel GÖGER**

ÖZ

Osmanlı tarihinde gerçekleştirdiği üstün başarılar sonucu büyük bir üne kavuşan çok sayıda tarihî şahsiyet bulunmaktadır. Bunlar içerisinde nispeten kenarda kalmış bir karakter de Kanca lakaplı dilaverdir. Kanca dilaver, XVII. asrın en dikkat çeken hadiselerinden birini oluşturan Girit seferine katılmış ve önemli başarılara imza atmıştır. Öyle ki Girit adasında bulunan Kandiye Kalesi önlerinde gösterdiği yararlılıklar, Osmanlı ordusu komutanı Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa tarafından bizzat takdir edilerek ödüllendirilmiştir. Bir müddet sonra Kanca dilaver, Kandiye kuşatması sırasında kale müdafilerinin yaptığı bir lağım saldırısı sonucu ölmüştür. Buraya kadar ifade edilen şekliyle Mühürdar Hasan Ağa'nın *Cevâhirü't-tevârih* adlı eserinde yer alan Kanca dilaverin tarihte yaşamış gerçek bir karakter olduğu kuvvetle muhtemeldir. Ancak daha sonra yazılmış *derleme bir eser*de Kanca dilaverin zikredilen kısa hikâyesine oldukça teferruatlı ve farklı yeni bilgiler eklenmiştir. Bu *derleme eser*de Kanca dilaverin gerçek adı, nereli olduğu, hanımının ve yeni doğan çocuğunun adı gibi veriler açıkça yer almaktadır. Ayrıca Kanca dilaverin sefere giderken hanımının gebe olduğu, o savaştayken bir erkek çocuğunun doğduğu ve bu çocuğun büyüyüp Girit seferine katıldığı, burada babası Kanca dilaveri nasıl bulduğu hikâye edilmektedir. Bu anlatım sırasında Kanca dilaver ve oğlunun düşmana karşı gösterdiği üstün başarılar özellikle vurgulanmaktadır. Yapılan çalışmada *derleme eser*de yer aldığı şekliyle Kanca dilaver hikâyesinin gerçekliği sorgulanmaktadır. Konuyla ilgili kaynaklar arasında yapılan inceleme sonucunda *derleme eser*de yer aldığı şekliyle Kanca dilaver hikâyesinin gerçekliğinin oldukça zayıf olduğu tespit edilmiştir. *Derleme eser*in ortaya çıkarılan bir başka nüshasında Kanca ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Yine derleme eserin Kanca dilaver hikâyesini anlattığı kısımda yararlandığı ana kaynak olan *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye* adlı eserde bu çapta bir veri bulunmamaktadır. Sonuç olarak *derleme eser*de yer aldığı şekliyle Kanca dilaver hikâyesi, tarihte gerçekte yaşamış olan bir karaktere sonradan ilave edilmiş bir hikâye gibi durmaktadır. Tüm bunlarla birlikte, ister gerçek ister sonradan uydurulmuş bir hikâye olsun, Kanca dilaver hikâyesi oldukça ilgi çekici yönüyle; edebiyat, folklor, tiyatro ve sinema gibi birçok alan açısından değerlendirmeye açık kıymetli bir anlatı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti, Girit seferi, Osmanlı tarih yazıcılığı, Kanca Nâm Dilaver, hikâye.

ABSTRACT

As a result of outstanding achievements in Ottoman history, there are a large number of historical figures who have achieved great fame. Within these, a character who has been forgotten relatively is the chivalrous named Kanca (Hook). Kanca, the chivalrous, participated to the campaign of Crete which was one of the most prominent events of the 17th century, and has achieved great success. Such that, his usefulness in front of the castle Kandiye which is located in the island of Crete, was personally appreciated and rewarded by Ottoman army commander Sadrazam Fazıl Ahmet Pasha. After a while, Kanca has died during the blockade of Kandiye, as a result of a sewage attack by fortress supporters. It is highly probable that as expressed so far, Kanca who appears in *Cevâhirü't-tevârih*, the work of Mühürdar Hasan Ağa, is a true character who lived in history. However, in a *compliation* which is written later, very detailed and different new information is added to the short story in which the Kanca chivalrous is mentioned. In this *compilation*, the real name of the hook chivalrous, his hometown and the names of his child and wife are clearly included. Also, it is narrated that the wife of Kanca the chivalrous was pregnant when he was on the way to the campaign, a male child was born when he was in the war, this child has grown up and joined to the Crete campaign and he found his father, the Kanca chivalrous. In this narration, the Kanca chivalrous and his son's outstanding achievements against the

* Geliş tarihi: 20 Mart 2018 – Kabul tarihi: 1 Ocak 2019
Göger, Veysel. "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Destansı Bir Karakter: Kanca Nâm Dilaver" Millî Folklor 121 (Bahar 2019): 55-64

** Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bingöl/Türkiye, veyselgoger@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0002-2918-9180

enemy are especially emphasized. In the study, the reality of the story of Kanca is questioned as it is included in the *compilation work*. As a result of the examination made between the related sources, it has been found that the reality of the story of the Kanca chivalrous is very weak as he is included in the *compilation work*. In another collection of the compilation, the name of the Kanca is not even mentioned. And again, in the main source of the *compilation*, in the part of the story that tells the story of the Kanca chivalrous, in the story named *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i* Kandiye, there isn't any data on this scope which is available. As a result, as in the *compilation work*, the story of the Kanca chivalrous is like a story that was later added to a character who actually lived in history. With all of this, whether it's a real or a later concocted story, the story of the Kanca chivalrous is quite interesting and it offers a valuable narrative to evaluate in terms of many domains such as literature, folklore, theater and cinema.

Key Words

The Ottoman Empire, Cretan Campaign, Ottoman historiography, Chivalrous nicknamed Kanca (the hook), story.

Giriş

XVII. yüzyıl Osmanlı tarihinin en dikkat çeken hadiselerinden birini Girit seferi teşkil eder. 1645 yılında başlayan bu sefer, 1669 yılı sonbaharına kadar sürmüştür. Bu zaman zarfında tahtta olan padişah değişmiş, defalarca ordu komutanları görevden alınmış, adaya mütemadiyen asker ve lojistik ihtiyaçlar sevk etmek mecburiyeti ortaya çıkmış, neticede, devlet savaşın finansmanı ve idaresinde büyük güçlüklerle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Girit seferinin oldukça uzaması ve zikredilen zorluklarla Osmanlı Devleti'nin baş başa kalmasının temel sebebini, adanın baş şehri konumunda olan Kandiye Kalesi'nin bir türlü ele geçirilememesi oluşturur. Yirmi yılı aşkın bir süre devam eden Kandiye kuşatması, yukarıda ifade edilen siyasî-askerî tarih açısından önemli olduğu gibi, Osmanlı tarih yazıcılığı ile savaş edebiyatı açısından da dikkate değer ürünlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Girit seferine bizzat katılmış Osmanlı tarihçileri ve şairlerinin yaşadıklarına dair anlatı ve şiirleri, kendilerinden etkilenen diğer tarihî ve edebî eserlerle birlikte farklı veçhelerden incelenmeye muhtaçtır. Bu çalışmada Girit seferi üzerine kaleme alınmış Osmanlı tarihi eserleri üzerine eğilerek, bu sefer sırasında kahramanlaşan karakterlerden biri olup gerçek adını bilmediğimiz ve Kanca lakabıyla anılan dilaverin (yiğidin) oldukça ilgi çekici destansı hikâyesi verilecek; ayrıca bundan da önemlisi, şimdiye kadar fazla çalışılmayan ve çetrefilli bir alan olan *tarihi hikâyelerin gerçekliği* konusuna odaklanılarak Kanca dilaverin gerçekliği sorgulanacaktır. Bu sorgulama yapılırken konuyla ilgili hemen tüm birincil literatür, kaynak değerlendirmesine tabi tutularak ele alınacağı gibi bilinen bazı eserlerin yeni nüshalarına da değinilecektir.

I. Kanca Nâm Dilaver Hikâyesi

Bir Osmanlı askeri olarak Girit seferinin ilk yıllarından beri adada bulunan ve Kanca lakabıyla anılan Ali, aslen Edirnelidir. Girit seferine katıldığında karısı Kara Mustafa kızı Fatma'nın hamile olduğundan haberi yoktur. Kanca Ali, Girit adasında uzun süre muharebelere katılmış ve gösterdiği başarılar sayesinde ordu içinde dikkate değer bir üne kavuşmuştur. O, Girit'te zikredilen cengâverliklerini sergilerken, Edirne'de Mehmet adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Oğlu büyüyüp genç bir erkek olduğunda annesine sürekli olarak babasını sorar ve onun nerede olduğunu merak eder. Annesi Mehmet'e babasının yirmi dört sene önce Girit'e gazaya gittiğini, kendisinden o günden beri hiç haber alamadığını ve dolayısıyla yaşayıp yaşamadığını bilmediğini söyler.

Bir gün padişahın (IV. Mehmed)

Girit adasındaki Osmanlı ordusuna takviye için asker topladığını öğrenen Mehmet bu haberi annesine iletir. Annesi oğlunun takviye kuvvetlerine katılarak Girit'e gitmesini ister ve bu sayede babasının durumunu da öğreneceğini ifade eder. Ayrıca din düşmanlarından yüz çevirmemesini nasihat eder ve söylediklerini yaparsa kendisinden hayır dua alacağını özellikle vurgular. Mehmet'in annesi, kocasından kalan ve yanında bulundurduğu hamaili de Mehmet'e vererek onu gönül rızasıyla yolcu eder. Mehmet, Osmanlı donanması ile Girit'in Hanya şehrine ulaşır. Burada Kandiye'ye doğru mühimmat götüren gemilere binerek Kandiye önlerinde yerleşmiş bulunan Osmanlı ordusuna dahil olur. Hikmet-i Hüda, farkında olmadan babasının bulunduğu yere gelir ve onun çadırının içine girer. Silahını koyacak bir yer bakınırken, çadır içinde beş altı tüfeğin asılı olduğunu görür, kendi tüfeğini bunların üstüne asar ve bir köşede oturur. O sırada çadırda olmayan babası bir müddet sonra çıkagelir. Kendi tüfeğinin üstünde başka bir tüfeğin asılı olduğunu görünce, bu tüfeğin kime ait olduğunu sorgular. Çadırdaki askerler tüfeğin yeni gelen bir yiğide ait olduğunu söyleyerek Mehmet'i gösterirler. Kanca dilaver oldukça hiddetlenir ve Mehmet'e; "senin tüfeğinin yeri orası değildir" diyerek, onun tüfeğini yerinden indirerek kendi tüfeğini yeniden yukarı asar. Mehmet babasının Kanca dilaver olduğunu bilmediğinden, bu durum karşısında çok kızar, ancak yeni gelmiş bir asker olarak öfkesini içinde tutar ve tüfeğini çadır içinde başka bir yere koyar.

Mehmet orduya katıldığı ilk birkaç gün boyunca askerler içinde kendine arkadaş edinir ve bazı muharebelere katılır. Bu sırada Kanca dilaverin girdiği bir çatışmada öldürdüğü bazı düşman askerinin kellelerini ordu komutanı Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'ya getirerek inam ve ihsana nail olduğunu görür. Kendi kendine; "demek ki bu zatın rütbesinin büyük olması, sözünün herkes tarafından dinlenmesi ve silahının herkesinkinden yukarı asılması onun gazilikte gösterdiği başarıların karşılığıymış" diyerek durumu kavrar. Kendisinin de nam ve şan kazanması için böyle hünerler göstermesi gerektiğini düşünür. Bu niyetle bir gece tek başına çadırdan çıkarak Kandiye Kalesi hendeğine gelir. Düşmanın fazla olmadığı bir yer bulup ilerleyerek kale bedenine tırmanır. Yukarı çıktığı noktada olan düşman bekçisinin başını kılıcıyla bir hamlede keser. İlerleyerek düşmanın bir karavuluna ulaşır. İçinde olan onu aşkın kâfiri öldürür, dillerini keser ve birkaç silah da yanına alarak geri döner. Çadırına geldiğinde Kanca dilaverin tüfeğini indirip yerine kendi tüfeğini asar. Sabah olduğunda durumu gören Kanca dilaver, öfkelenerek kendi tüfeğini tekrar yukarı asar ve bunu kimin yaptığını sorar. Mehmet hemen cevap vererek kendisinin yaptığını söyler. Kanca dilaver; "sen ne yiğitlik gösterdin ki benim silahımı indirip kendi silahını astın? Önce bir hüner göstermek gerektir. Ben yirmi dört senedir burada hizmet edip nice gazalar ettim. Can baş feda etmiş kişiyim. Sen dünbugün gelip iki kere benim silahımı indirip kendi silahını astın, bu sana layık değildir" der. Mehmet; "ey gazi dilaver gel sana gösteriyim" diyerek, gece yaptığı cenkte öldürdüğü on sekiz kişinin dillerini, sakladığı heybesinden çıkararak gösterir. Ayrıca yanına aldığı düşman silahlarını da aşikâr eder. Kanca dilaver oldukça şaşırarak; "aferin sana, sen bu işi nasıl yaptın?" diyerek sorar. Mehmet, bulunduğu çadıra geldiği günden itibaren yaşadığı olaylardan başlayarak, gece vakti kalenin üzerine çıkıp yaptığı hünerleri anlatır. Bunun üzerine orada bulunan gaziler ve Kanca dilaver, Mehmet'i

tebrik ederek onun nereli ve kim olduğunu sorarlar. Mehmet, Hanya'ya yeni ulaşan takviye askerleri ile birlikte geldiğini, Edirneli olduğunu, babasının adının Ali lakabının ise Kanca Bayraktar olduğunu, babasının yirmi dört seneden beri Girit seferinde bulunduğunu, babası evden ayrıldığında annesinin kendisine hamile olduğunu, hem babasını bulmak hem de Din-i mübin uğruna gaza etmek için bu sefere katıldığını detaylıca ifade eder. Kanca dilaver hemen atılarak Mehmet'e Edirne'de hangi mahallede evinin olduğunu, annesinin adını, diğer akrabalarının isimlerini sual eder. Mehmet bunların hepsini cevaplar ve babasından kalan hamaili annesinin ona verdiğini söyler. Kanca dilaver hamaili göstermesini ister. Mehmet hamaili çıkararak Kanca dilavere verir. Kanca dilaver hamailin gümüşten yapılmış kendi pazubendi olduğunu görünce hemen Mehmet'e sarılıp gözlerinden öper ve Mehmet'e babasının kendisi olduğunu söyler. Kucaklaşıp hasret gideren baba ve oğlunu gören gaziler çok mutlu olurlar. Kanca dilaver oğlu Mehmet'i alarak Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın huzuruna varır. Başından geçenleri bir bir anlatır. Bu iki gazinin hikâyesine gayet sevinen sadrazam onlara hilat giydirip, çok sayıda altın ihsan eder.

Sabah olduğunda kale müdafileri karavula gelince içinde bulunan kişilerin öldürüldüğünü görürler. Gelip vaziyeti Kandiye Kalesi komutanına bildirirler. Komutan bu durum karşısında tasalanarak çok üzülür. Bunu kimin yaptığını merak eder. İki adamını Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'ya göndererek karavulda bekleyen askerlerini kimin öldürdüğünü ve bu işin nasıl yapıldığını bilmek istediğini, bu hüneri gösterenlerle görüşmek arzusunda olduğunu iletir. Sadrazam bu isteği kabul ederek gelen elçilerle birlikte Mehmet ve babasını gönderir. Kale komutanının yanına gelince Kanca dilaver kendisini ve oğlunu tanıtır. Mehmet de önceki gece yaptığı başarılı saldırıyı teferruatıyla anlatarak nasıl on sekiz kâfiri öldürdüğünü açıklar. Mehmet'in cesareti ve yiğitliğine şaşıran kale komutanı ona, canını tehlikeye atarak böyle bir işe girişmesinin nedenini sorar. Mehmet, askerlerin Din-i mübin uğruna din düşmanlarıyla cihat etmek için Girit'e geldiğini, ölürlerse şehit olacakları gibi bazı sözler söyler. Mehmet'in sözlerine hayran olan kale komutanı kendi kendine, bu İslam askeriyle başa çıkılmaz fikrine kapılır ve içini büyük bir korku kaplar. Hemen başka bir şey söylemeden Mehmet'e beş bin, Kanca dilavere bin kuruş vererek onları geri gönderir. Ancak böyle askerlerle baş edilemeyeceğine ve Kandiye'nin elden çıkacağına şüphesi kalmaz.

Gece gündüz siperlerde kaleye saldıran askerler arasında Kanca dilaverin oğlu Mehmet çok büyük bir pehlivan olur. Ordu içinde onunla boy ölçüşecek asker pek bulunmaz. Kandiye kuşatmasında defalarca taarruzlarda bulunur ve çok sayıda düşman öldürür. Beş yüz kâfiri öldürdüğü tahmin edilmektedir. Öyle bahadırdır ki cenk zamanı iki yüz kâfirin ardına düşerek yirmi otuzunu helak ettiği olur.

Bir zaman sonra düşman askerleri Kanca ve oğlunun kendilerine verdikleri zararı düşünerek gurur meselesi yaparlar. Bu düşünceyle, Kanca dilaverin adamlarıyla birlikte bulunduğu siperi basmak için huruç harekâtında bulunurlar. Kanca dilaver teyakkuzda olduğundan gafil avlanmayarak saldırıya geçer ve gelen iki yüz kadar düşman askerinden ancak on beşi kendini kurtarabilir. Ertesi sabah yakaladığı esirler ve öldürdüğü kâfir kellelerini sadrazamın huzuruna getirir. Sadrazam, Kanca dilavere daha önce de çok kere yaptığı gibi değerli bir hilat giydirir.

II. Kanca Nâm Dilaver Hikâyesi Gerçek mi?

Kanca dilaver hikâyesi yukarıda özetlenen şekliyle, TTK Kütüphanesi'nde Y/29 numarayla kayıtlı bir yazma eser içinde yer almakta olup, bu yazma bir çalışmaya konu olmuş ve Osmanlıca metnin transkripsiyonlu hâli de yayınlanmıştır (Pul 2017: Kanca dilaver hikâyesi kısmı için bk. 356-362). Bu eser, esas itibariyle 1645-1669 arası Girit seferini anlatmakta, ayrıca 17. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı elindeki Girit hakkında bilgiler vermektedir. Eserin çok büyük bir kısmı, ele aldığı dönemle ilgili daha önce yazılmış Osmanlı kroniklerinden yapılan alıntılardan oluşmaktadır. Bu alıntılar bazen birebir bazen de özet şeklinde yapılmıştır. Kendinden önceki kaynakları çoğunlukla olduğu gibi aktaran derleme bir eser niteliğindedir. Yazar belki de bir *derleme eser* meydana getirdiğinden kendi adını zikretmemiştir. Eser üzerine hazırlanan çalışmada yapılan alıntıların; Kâtib Çelebi'nin *Fezleke*'si, Mustafa Naima'nın *Tarih*'i, Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa'nın *Zeyl-i Fezleke*'si, Raşid Mehmed Efendi'nin *Tarih*'i ile *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye* adlı eserden olduğu belirtilmiştir (Pul 2017: 29-44).

Yaklaşık olarak çeyrek yüzyıl süren Girit seferinin farklı evreleri bulunmaktadır. Adada en uzun süren mücadele Kandiye önlerinde gerçekleşmiştir. Kandiye kuşatmasının en dikkat çeken devresi de Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın bizzat Girit'e gelip komutayı ele aldığı yaklaşık son üç yıllık kısımdır (1666-1669). Zikredilen *derleme eser*de Kanca dilaver hikâyesi, Kandiye kuşatmasının işte bu son devresi olayları içinde kendine yer bulmuştur. Bu dönem olayları eserin neredeyse yarısını teşkil etmektedir (Pul 2017: 307-433). Eser üzerine yapılan çalışmada Kanca dilaver hikâyesinin de geçtiği bu dönem yazılırken, Silahtar'ın *Zeyl-i Fezleke*'si, Raşid'in *Tarih*'i ve *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye* adlı eserden yararlanıldığı ifade edilmiştir. Bu veri ışığında konuya odaklanarak çalışma sahamızı genişlettik. Neticede gerek Silahtar'ın gerekse Raşid'in eserlerinde konuyla ilgili kısımları yazarken, Mühürdar Hasan Ağa'nın *Cevâhirü't-tevârih* adlı eserinden faydalandığı açık bir şekilde ortaya çıktı (Yücel 1996: 292-482). *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye*'nin ana kaynağının da Mühürdar Hasan'ın zikredilen eseri olduğu anlaşılmıştır. Bunlara ilaveten konuyla ilgili olarak, müellifi Osman Dede olarak gösterilen bir yazmanın, en azından Girit fethi kısmının aslında Mühürdar Hasan'ın *Cevâhirü't-tevârih* adlı eserinin ilgili bölümünün farklı bir tertibi olarak değerlendirilmesi kanaatimizce daha doğrudur (Boyraz 2012: 35a-86a).

Kanca dilaver hikâyesinin bulunduğu *derleme eser*, Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın ordu komutasını ele aldığı dönemi anlattığı bölümün ilk ve son kısmında (Pul 2017: 307-348, 371-431) Mühürdar Hasan'ın *Cevâhirü't-tevârih*'ini ve/veya ondan yararlanan diğer tarihleri kaynak olarak kullanmış, orta ve en sondaki rakamsal verilerin yer aldığı kısımda ise *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye*'den yararlanmıştır. Kanca dilaver hikâyesi, *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye* adlı eserden neredeyse bire bir yararlandığı kısım içindedir (Pul 2017: 348-371). Öyle ki bu *derleme eser*in yeni belirlediğimiz bir başka nüshasında, *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye* adlı eserden aktarılan kısım yer almadığından Kanca dilaverden de bir bahis bulunmamaktadır (İÜNEK İE 2839). Bu tespit bizi *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye* adlı esere yönlendirmiştir. Bu eserin şimdiye kadar sekiz nüshası belirtilmiştir (Levend 2000: 123-125;

Babinger 1982: 240). Bunlar arasında ulaşamadığımız bazı nüshalar dışında, diğer nüshaları incelediğimiz gibi ayrıca yurt içinde on yeni nüsha daha ortaya çıkarılmıştır. Bu eserin tarafımızdan incelenen on beş nüshasının on dördünde Kanca dilaverden sadece iki kere ve çok kısa bir şekilde bahsedilmekte, yukarıda özetlenen çapta bir hikâye yer almamaktadır (TSMK A.3605: 15a-b, YY. 82 (Bölüm 81a-126a): 89b-90a, Süleymaniye-Köp. HA. 214/1: 18a-19a, Kastamonu 4048: 17b-18a, Paris 1127: 12b-13a, İngiltere Or. 1137: 13b-14b, SHMK 523: 15b-16a, 525: 13b-14a, YKSÇK 633: 35a-36a, 729 (Bölüm 1a-38a): 10a, İÜ-NEK T 6062: 24b-25a, T 2536 (Bölüm 265b-336b): 282a-b, T 2772: 24b-25b, Adıyeke 1988: 14-15). Bir nüsha ise eksik olduğundan burada Kanca dilaver kısmı bulunmamaktadır (Edirne 5101). Bu eserin ana kaynağı olan *Cevâhirü't-tevârih*'te de Kanca dilaverle ilgili veri yine benzer kısalıktadır. Zikredilen tüm yazmaların bilgilerinin ana kaynağı olan *Cevâhirü't-tevârih*'te Kanca dilaver üç yerde ve şu şekilde geçmektedir: *"Yine mâh-ı zi'l-hiccenün sekizinci güni çeteciler başı olan Kanca tâbî [nâm?] dilâver kendü yoldaşları ile küffardan* üç-dört şayka *kurtarub ve üç-dört kumbarasın kurtarub sadr-ı a'zam huzûrına getürdiler. Ana dahî ikiyüz guruş ihsân olındı. Mezkûr Kanca yigirmisinden [yigirmi seneden?] berü Kandiye Kal'ası altında çetecilik ile nâm virmiş bir dilâverdür. Aslı Aydından imiş"…"Mâh-ı zi'l-hiccenün on yedinci gicesi mezkûr Kanca'i küffâr metersde basmak sadedinde iken gâfil bulınmayub küffârun üzerine hücum idüb bir kelle ve beş tüfeng ve yedisekiz harbe ve birkaç şayka ve birkaç el kumbarası* âhz *idüb sadr-ı a'zam huzûrına getürdükde kendüye ikiyüz guruş ve yoldaşlarına dahî ikiyüz guruş ihsân olındı. Kanca Pehlivan eger bunda evetlemiyeydi* küffardan çok kelle *alınurdı deyü yoldaşları nakl eyledi. Emmâ bir hayli küffâr kurşunla uruldı. Müslümandan ancak üç kişi* şehâdete *nâ'il oldı."… "ve yevm-i mezbûrda küffâr Anatolı kolında bir lağıma* âteş *virüb anda dahî birkaç âdem* şehîd *oldı. Ve serdengeçdi olan Kanca dilâver bunda* şehîd *oldı*" (Yücel 1996: 328-9, 344). Görüldüğü gibi ana kaynak olan *Cevâhirü't-tevârih*'te Kanca dilaverden, ikisi başarısı, biri de ölümü üzerine toplam üç yerde kısaca bahsedilmektedir. *Cevâhirü't-tevârih*'in farklı nüsha ve tertiplerinde Kanca'ya aynı yerlerde benzer şekilde değinilmiştir (Tunalıoğlu 1985: 31-2, 37, Boyraz 2002: 41b, 42a, 44b). Girit'in fethi ile ilgili *Cevâhirü't-tevârih*'ten geniş bir şekilde faydalanan Silahtar'ın *Zeyl-i Fezleke*'sinde Kanca dilaverden bahisler hemen aynı minval üzeredir (Türkal 2012: 447-48, 464). Yine *Cevâhirü't-tevârih*'ten istifade eden Raşid'in *Tarih*'inde Kanca ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır (Özcan vd. 2013: 102-143). *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye* ile *derleme eser*de ise sadece bir fark olarak Kanca dilaverin öldüğü kısım yer almamaktadır. Anlaşılacağı üzere *Cevâhirü't-tevârih* ve onu kaynak olarak kullanan kroniklerin hiç birinde Kanca dilaver hikâyesi yukarıda alıntılanan yaklaşık yarım varaklık boyutu aşmamaktadır. Oysa Kanca dilaver hikâyesinin yer aldığı *derleme eser*de Kanca dilaver hikâyesi neredeyse beş varağı bulmaktadır (Pul 2017: 356-362).

Bu zikredilenlerin yanında bir ihtimal olarak *derleme eser*in Kanca dilaver hikâyesini başka bir kaynaktan almış olabileceği düşünülebilir. Bu da bize Kandiye kuşatmasının son devresine değinen tüm Osmanlı kaynaklarına bakmamızı zorunlu kılmaktadır. Kandiye kuşatmasının bu son devresine Mühürdar Hasan Ağa gibi bizzat şahit olmuş ve eser kaleme almış iki kişi daha bulunmaktadır. Bunlar Evli-

ya Çelebi ve Mustafa b. Musa'dır (Kahraman 2003: 170-254, Aydın 2017). Oldukça detaylı bir şekilde kuşatmayı anlatan bu kişilerin eserlerinde Kanca ile ilgili bir bahis yoktur. Oysa özellikle Evliya Çelebi, kuşatma sırasındaki olağanüstü olaylara ve karakterlere de sıkça değinmektedir. Ancak Kanca'ya dair en ufak bir bilgi vermemektedir. Yine Kandiye kuşatmasına değinen kroniklerden Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın *Zübde-i Vekayiât*'ı, Abdurrahman Abdi Paşa'nın *Vekâyi'-nâmesi* ile Müneccimbaşı Ahmet Dede'nin *Camiü'd-Düvel*'inde Kanca dilaver yer almamaktadır (Özcan 1995: 11-16, Derin 2008, Oluk 2011: 95-106). Ayrıca Girit seferinin başlangıç yıllarını detaylıca anlatan Kâtib Çelebi'nin *Fezleke*'si ile yine seferin başlangıç dönemine dair kısa malumatın olduğu Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli*'nde de Kanca dilaver bulunmamaktadır (Aycibin 2016: Kaya 2003). Hanyalı Nuri'nin *Tarih-i Girid*'inde konumuzla ilgili kısımlar *Cevâhirü't-tevârih* veya ondan yararlanan diğer kaynaklardan aktarılmıştır. Bu eserde de Kanca dilaver yer almamaktadır (İÜNEK T 205). Ayrıca kütüphanelerimizde olup Girit'in fethiyle ilgili olduğu ifade edilen ve bizim ulaşabildiğimiz bazı mecmua parçalarında Kanca dilaver ile ilgili veri bulunmamaktadır (İÜNEK T 2536: 1b-13a, 13b-265b, TSMK A.3085: 33b-40a, 59b-70a, YKSÇK 599/7: 173-174, Süleymaniye MA. 724/20: 231b-236b, Bursa 1022: 91b-104b). Son olarak Osmanlı tarihiyle alakalı ilgi çekici konuları popüler tarzda hazırlayarak okuyucuya sunmasıyla bilinen Ahmet Refik'in Girit seferini konu alan eserinde de Kanca dilaverin yer almadığı ifade edilmelidir (Ahmet Refik 1333).

Yukarıda belirtilen Osmanlı tarihi eserlerinin yanında, Kanca dilaverle ilgili en azından bir kayıt bulmak için Osmanlı Arşivi'nde araştırma yapma ihtiyacı hâsıl olmuştur. Yaptığımız araştırma sonucunda Kanca dilaver hakkında herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte Kanca dilaverin yer aldığı ana kaynak olan Mühürdar Hasan Ağa'nın *Cevâhirü't-tevârih*'inde onun gibi bazı kahraman karakterler daha bulunduğundan onlar üzerine de Osmanlı Arşivi'nde bir araştırma yaptık. Kanca dilaver kadar dikkat çeken bir karakter olan Bolpaça, fırkatasıyla gerçekleştirdiği deniz savaşı ve kahramanlığıyla sadrazamın takdirini kazanmış, kendisine ihsanlarda bulunulmuş ve hatta ona bir fırkata yaptırılmıştır. Mühürdar Hasan Ağa, Bolpaça'nın deniz savaşının dillere destan olduğunu da ayrıca ifade etmiştir (Yücel 1996: 312-3). İlk bakışta, hem lakabı hem de kuşatma alanında olmayıp bir deniz korsanı olması dolayısıyla Bolpaça'nın gerçekliği hayli şüpheli gibi görünmesine rağmen, Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belgede bu tarihî karakterin varlığı doğrulanmaktadır. Bu belge Girit'in Resmo Sancağı Beyi Musa Bey ve zahire mübaşiri İbrahim Ağa'ya hitaben yazılmış olup, 3 Ağustos 1668 tarihlidir. Belgede daha önce Bolpaça'nın fırkatası için bir ferman gönderildiği, bu minval üzere fırkatası için her ne lazımsa tamamlanıp hazır hale getirilip derhal gönderilmesi emredilmektedir (BOA, İE.ML. 23/2164: 1, Bolpaça fırkatası için ayrıca bk. İE.BH. 2/148). Tarih, yer ve içerik olarak bu belge, Mühürdar Hasan Ağa'nın hikâyesini verdiği Bolpaça ile birebir uyuşmaktadır. Bolpaça'nın *Cevâhirü't-tevârih*'te yer alan hikâyesi ondan istifade eden diğer kaynaklarda da hemen aynı şekilde geçmektedir. Yalnız *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye*'de Bolpaça'dan yukarıda zikredilen hikâyenin yanında başka bir yerde daha bahsedilmiştir (Adıyeke 1988: 24-7). Bu yerde Bolpaça ile il-

gili verilen bilgiler ana kaynak olan *Cevâhirü't-tevârih*'te bulunmamakta (Yücel 1996: 377-381), *Cevâhirü't-tevârih*'te var olan başka bir olayın içerisine, hadiseyi değiştirecek şekilde sonradan yerleştirilmiş bir veri gibi durmaktadır. Yani adını bilmediğimiz Bolpaça lakaplı bir karakter gerçekten yaşamış ve Kandiye kuşatması sırasında gemisiyle denizde yaptığı savaşla meşhur olmuşken, sonradan yazılmış bazı kroniklerde bu karaktere gerçek olması zayıf yeni bir hikâye daha eklenmiştir. Bu haliyle Kanca dilaverin kendisi ve hikâyesi, Bolpaça'nın ifade edilen durumuyla tarihî gerçeklik açısından paralellik arz etmektedir.

Kanca dilaverin, yukarıda özetlenen uzun hikâyesinden ayrı olarak, kahraman bir karakter olarak yer aldığı ilk ve ana kaynak *Cevâhirü't-tevârih*'tir. Bu eserin müellifi Hasan Ağa, Kandiye kuşatmasının son devresinde ordu komutanı olan Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın mühürdarı olarak onun yanında bulunmuş, kuşatma safahatını yazarken şahit olduğu olayların yanında, birçok resmi belgenin suretine de eserinde yer vermiştir. *Cevâhirü't-tevârih*'in verdiği bilgilerin, Kandiye kuşatmasını anlatan diğer yerli ve yabancı kaynaklar ve arşiv belgeleri ile karşılaştırması yapıldığında, çok büyük bir oranda doğru olduğu tespit edilmiştir (Göger 2018). Kanca dilaver, *Cevâhirü't-tevârih*'te geçen tıpkı Bolpaça ve Abdal nam dilaver gibi (Yücel 1996: 312-3, 345) başarılarıyla ün yapmış gerçek bir karakter olarak gözükmektedir. Metin dili ve mantıksal yaklaşım açısından da *Cevâhirü't-tevârih*'teki şekliyle Kanca lakaplı bir kişinin gerçekten tarihsel bir karakter olarak yaşamış olduğu sonucu kuvvetle muhtemeldir. Ancak makalenin baş kısmında özetlenen uzun hikâyesinin gerçekliği konusunda aynı yaklaşımı sergilemek olanaksızdır. Bu destansı hikâyenin ana kaynak ve ondan yararlanan diğer kaynaklarda yer almaması, sadece bu kaynakları olduğu gibi aktaran *derleme eser*in bir nüshasında bulunması onun gerçekliğini azaltan en güçlü hususturu. Ana kaynak olan *Cevâhirü't-tevârih*'te Kanca dilaver, Kandiye kuşatması sırasında kahramanlaşan karakterlerden sadece biri olarak yer alırken, *derleme eser*de, oldukça detaylı bir hikâye ile ön plana çıkarılarak farklı bir şekilde sunulmuştur. Diğer kaynakların hiçbirinde Kanca'nın gerçek adı, karısı, oğlu gibi veriler bulunmamaktadır. Yine diğer kaynakların hepsinde Kanca'nın Aydınlı olduğu belirtilirken, mezkûr *derleme eser*de Edirneli olduğu ifade edilmiştir. Bunlara ilaveten *derleme eser*de bulunan Kanca dilaver hikâyesinin rasyonel bir tetkiki gerçeklik açısından ciddi sorunları gün yüzüne çıkarmaktadır. Örneğin Kanca'nın oğlu Mehmet'in orduya dâhil olduğu sırada mevcut binlerce çadır içinden babasının bulunduğu çadıra girip yerleşmesi; tüfeğini babasının tüfeğinin üstüne asması ve babasının gelerek ona bu durum karşısında çıkışmasından sonra bir müddet çadır içinde kalıp arkadaş edinmesi sırasında, hem tartıştığı kişi hem de bulunduğu çadırın başkarakteri olan Kanca'nın adını kimseye sormaması ve/veya hiç duymaması; yine bu esnada sefere katılma amaçlarından olan babasını bulma konusunda Kanca lakabını çadırdaki kimseye sual etmemesi; geceleyin yaptığı tek kişilik saldırı sonrası Kandiye Kalesi komutanının sadrazamla irtibata geçerek onu ve babasını yanına getirerek takdir edip ödüllendirmesi gibi hadiseler mantıksal bir süzgece tabi tutulduğunda hikâyenin gerçekliğini oldukça zayıflatmaktadır. Bütün bu ifade edilenlerin yanında, ileride, *derleme eser*de yer aldığı şekliyle Kanca dilaver hikâyesinin başka bir yazmada ortaya çıkması halinde yukarıda yapılan kay-

nak değerlendirmesi doğrultusunda konunun incelenmesi gerektiği ifade edilmelidir.

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerden ayrı olarak, Kanca dilaver hikâyesinin, yaşamış gerçek bir kahraman karakter üzerinden dilden dile dolaşıp değişik hallere bürünerek mezkûr *derleme eser*in müellifine de ulaşmış olabileceği akla gelmektedir. Yani müellifin yaşadığı dönemde halk içinde var olan bir hikâyeyi eserine almış olma ihtimali bulunmaktadır. Gerçekten de hikâyenin, Osmanlıların yaklaşık yirmi beş yıl süren Girit seferinin gaza, kahramanlık, şan-şöhret, acı, sabır, zorluklara katlanmak gibi birçok insanî durumuna dokunduğu görülmektedir. Bu haliyle halk hikâyelerinde yer alan birçok ögenin bulunması, onun şifahî kültür içinde gelişip evirilerek bütün bir Girit seferinin "insanî boyutunu" özetleyen bir halk hikâyesi şeklini almış olma ihtimalini gündeme getirmektedir.

Sonuç

Osmanlı tarihinin birçok destansı karakterinden biri olan Kanca lakaplı dilaver, Girit seferinin ilk yıllarından itibaren muharebelere katılarak önemli başarılar göstermiş, askerler ve sadrazam tarafından takdir edilerek büyük bir üne kavuşmuştur. Yaptığı bazı çarpışmalarda gösterdiği hüner-ler sonucu bizzat sadrazam tarafından çeşitli ödüller almış; Kandiye kuşatmasının son devresi sırasında müdafilerin yaptığı bir lağım saldırısında şehit düşmüştür. *Cevâhirü't-tevârih* adlı eserde geçen bu şekliyle, Kanca dilaverin tarihte yaşamış gerçek bir kişi olduğu, yapılan detaylı inceleme neticesinde kuvvetli bir ihtimal olarak tespit edilmiştir. Ancak, konumuzla ilgili kısım bakımından, *Cevâhirü't-tevârih* ve ondan yararlanan kaynaklardaki bilgileri olduğu gibi aktaran derleme bir eserde yer alan ve oldukça teferruatlı olan Kanca dilaver hikâyesinin gerçekliği eldeki veriler ışığında oldukça zayıftır. Gerek buradaki hikâye metninin mantıksal değerlendirmesi gerekse Osmanlı kroniklerinin kaynak değerlendirmesi sonrasında bu sonuca ulaşılmıştır. Bu hikâye, gerçekte yaşayıp ün yapmış bir kahramana, şifahî kültür ve/veya bir müellif tarafından sonradan eklenmiş gibi durmaktadır. Tüm bunlarla birlikte, ister gerçek ister sonradan uydurulmuş bir hikâye olsun, Kanca dilaver hikâyesi oldukça ilgi çekici yönüyle; edebiyat, folklor, tiyatro ve sinema gibi birçok alan açısından değerlendirmeye açık kıymetli bir anlatı sunmaktadır.

Bu çalışmanın bir sonucu da halk bilimi ve tarihin birer disiplin olarak birbirine olan ihtiyacını bir kez daha ortaya çıkarması olmuştur. Destanlar, efsaneler ve halk hikâyelerinin günümüze ulaşmış halleriyle edebî açıdan farklı şekillerde incelenmesi yaygın bir çalışma alanıdır. Bu anlatılar içerisinde var olan karakterlerin gerçekliği veya hangi gerekçe ve ihtiyaçla üretildiği ise nispeten üzerinde daha az durulan konulardır. Oysa bu alana odaklanarak yapılan çalışmalar ilmî anlamda yeni kapılar açabilir. Bu oldukça zor olan alanda çetrefilli durumların aşılması salt bir disiplinle mümkün olamamakta disiplinlerarası bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır. Bu açıdan halk bilimi, edebiyat ve tarihin bir sacayağı oluşturacak şekilde araştırma ve incelemelerini birlikte yapmalarının yazınımıza yeni bir soluk getireceği aşikârdır.

KAYNAKLAR

Adıyeke, Nuri. "Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 1988.

Ahmet Refik. *Yirmibeş Sene Siper Kavgası*. İstanbul: Matbaa-i Orhaniye, 1333.

Aycibin, Zeynep, (haz.). Kâtib Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)]*. II. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2016.

Aydın, Meltem, (haz.). Mustafa bin Musa, *Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye, Fazıl Ahmed*

Paşa'nın Girit Seferi ve Kandiye'nin Fethi, 1666-1669. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.

Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri. çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.*

Boyraz, Arslan. "Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi, Transkripsiyon ve Değerlendirme". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2002 [Tezin sayfa numaralarında sorun vardır. Bu yüzden transkribe metnin varak numaralarına atıf yapılmıştır].

Derin, Fahri Çetin, (haz.). Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'-nâme [Osmanlı Târihi (1648-1682)], Tahlil ve Metin Tenkidi*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2008.

Göger, Veysel. "Taş Yasdanup Toprak Döşenenler: Kandiye Kuşatması Örneğinde Osmanlı Askerlerinin Metristeki Mücadele ve Yaşamı (1667-1669)". *Osmanlı Araştırmaları* 52 (2018): 41-78.

Kahraman, Seyit Ali ve diğer, (haz.). Evliya Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 8. Kitap: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Kaya, Nevzat, (haz.). Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli, (Tahlil ve Metin), 1732*. Ankara: TTK Yayınları, 2003.

Levend, Agâh Sırrı. *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi*. Ankara: TTK Yayınları, 2000.

Oluk, Fahri. "Camiü'd-Düvel, Sultan IV. Mehmet Dönemi Tercüme, Metin ve Değerlendirme". Yayınlanmamış doktora tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2011.

Özcan, Abdülkadir ve diğer, (haz.). Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, c. I (1071-1114/1660-1703). İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.

Özcan, Abdülkadir, (haz.). Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704).* Ankara: TTK Yayınları, 1995.

Pul, Ayşe, (haz.). *Anonim Bir Osmanlı Kaynağına Göre Girit'in Fethi*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.

Tunalıoğlu, Nural. "Tevârih-i Feth-i Kal'a-i Kandiye Li-Köprülü Sadr-ı â'zam Ahmed Paşa". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 1985.

Türkal, Nazire Karaçay. "Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695) (Tahlil ve Metin)". Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2012.

Yücel, Abubekir Sıddık. "Mühürdâr Hasan Ağa'nın Cevâhirü't-Tevârîh'i". Yayınlanmamış doktora tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1996.

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). İE.BH (İbnülemin-Bahriye). 2/148; İE.ML (İbnülemin-Maliye). nr. 23/2163.

Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Kısmı. nr. 1022.

Edirne Selimiye Kütüphanesi. nr. 5101.

İngiltere British Library. Or. 1137.

İÜNEK (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi). nr. İE 2839; T 205; T 2536; T 6062; T 2772.

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi. nr. 4048.

Paris Bibliotheque Nationale de France. nr. 1127.

SHMK (Sadberg Hanım Müzesi Kütüphanesi). nr. 523; 525.

Süleymaniye MA. (Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Asım). 724/20.

Süleymaniye-Köp. HA. (Süleymaniye Kütüphanesi Köprülü Kısmı Hacı Ahmed Paşa). nr. 214/1.

TSMK (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi). nr. A. 3085; A. 3605; YY. 82.

YKSÇK (Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi). nr. 599/7; 633; 729.